

Kašubština – úspěch, zklamání či důvod k obavám?

(Nad publikací Adely Koźyczkowské *Kaszubszczyzna*.

Pedagogicznie o języku i tożsamości)

Irena Bogoczová

(Ostrava, Česká republika)

V předkládaném textu se chci podělit o postřehy získané četbou výše uvedené publikace Adely Koźyczkowské a zkonfrontovat je s mými dosavadními znalostmi o tomto jazyce. Přiznávám, že si cením odbornou literaturu, která přináší osobitý názor, tím spíše, je-li podložený badatelovou erudicí a poctivým (terénním) výzkumem. Autorka uvedené publikace o kašubštině takovouto odvalu prokázala. Na základě zájmu, jaký prezentovaná práce budí v Polsku, usuzuji, že v diskusi o kašubštině ještě rozhodně nezaznělo poslední slovo.

Adela Koźyczkowska se primárně zabývá pedagogikou, proto si velmi dobře uvědomuje její význam nejen pro budoucnost zrovna vzdělávané generace, ale i budoucnost celé společnosti. Toto konstatování působí možná jako fráze, ale obsahuje hlubokou pravdu. To, co tvrdí o kašubštině věda, říkají o ní následně školní osnovy, učebnice, učitelé, žáci, celý národ, což je pro vědce nesmírně zavazující. Jsou však vědci zcela nezaujatí a objektivní? Prezentují realitu přímo, anebo zprostředkovaně, s přihlédnutím k jisté kultuře, ideologii, individuálním zkušenostem a přesvědčením? Je zbytečné se ptát...

Autorka představované práce žije a působí v kašubském prostředí, má přehled o dosavadní kašubologii¹, jsou jí blízké koncepce filozofů takových, jako např. Antonio Gramsci, Hans-Georg Gadamer, Michel Foucault, Paul Ricoeur, Jerzy Nikitorowicz aj.

1 Publikace Adely Koźyczkowské obsahuje reprezentativní soupis sekundární literatury vztahující se k tématu.

Na pozadí zmíněných pochybností o objektivitě vědy nepřekvapí, že poněkud jinak vypadá kašubská otázka (*kwestia kuszubska*) z pohledu polského (polonocentrického), jinak z pohledu samotných Kašubů, že se jinak jeví kašubologie institucionální či akademická, jinak kašubologie v reálné praxi.

Jak známo, Kašubi žili a žijí v Pomořansku, kde vždy někde poblíž byli také Němci a Poláci (popř. tzv. severní Slovinci či jiné slovanské kmeny). Jejich jazyk byl/je specifický a hraje pro Kašuby důležitou roli: utváří prostor pro interakci, konsoliduje kašubské jazykové společenství, předává i uchovává kulturní hodnoty, zprostředkovává obraz okolního světa, a to nejen ten naivní, ale do jisté míry také encyklopedický, což svědčí o dostatečně vysokém stupni vývoje (prestiže, autonomie) tohoto jazyka. Postulovaný jazyk, tedy jazyk ucházející se o autonomii (*preliterate language*, popř. *young standard*), hledá přirozeně oporu ve vědě a/nebo politice. Politici mnohdy, bohužel, reagují rychleji a důrazněji než jazykovědci.

Kašubi byli v minulosti trvale poučováni (Poláky, Němci, vlastními lídry) o tom, jak má vypadat jejich kašubský svět, kašubská identita, kultura, jazyk. Také jiná etnika se dozvídala z různých zdrojů o Kašubech a kašubštině. V publikaci se zmiňují začátky reflexe odlišnosti kašubského jazyka, a to v dobách, kdy jazykovědná slavistika byla ještě v plenkách. Píše se zde o působení kašubského lékaře, jazykovědce, spisovatele, publicisty, politika Floriana Ceynowy a o jeho prvním pokusu vymezit kašubštinu vůči polštině. Ceynowa (1817–1881) psal o kašubštině jako o samostatném (západo)slovanském jazyce a používal pojem „język kaszubosłowiański“. V kašubocentrických Ceynowových šlépějích kráčel Stefan Rymułt (1859–1913), autor *Slovníku pomořanského tedy kašubského*, nebo Němec Friedrich Lorenz (1897–1944).

Na začátku 20. stol., ještě v době příslušnosti kašubského území k Německu (Západní Prusko, *Westpreußen, Prusy Zachodnie*), přemýšlet o dalších osudech Kašubů a kašubštiny a nepočítat přitom s Poláky a polštinou by bylo, slušně řečeno, pošetilé. Loajalita vůči polským sousedům, kteří se v té době chopili příležitosti a začali budovat základy nového Polska, se jevila jako nejlepší východisko. Navíc se jednalo (jedná) o blízký národ, s nímž Kašubi od nejstarších dob sdíleli prostor i mnohé dějinné události, např. zesílenou germanizaci a potlačení vlivu katolické církve v době vlády Otta von Bismarcka. Na druhé straně byla v minulosti Kašubů a Poláků období, kdy se politicky rozcházelí².

Propolský (polonocentrický) postoj je příznačný pro mladokašubské hnutí, k jehož vůdčím osobnostem patřili Jan Karnowski a Aleksander Majkowski. Pro tuto kašubskou modernu bylo vše kašubské zároveň polské. I v případě, že by si kašubština zachovala status autonomního (nepolského) jazyka, státnost a národní identita Kašubů by

2 Např. ve slavné bitvě u Grunwaldu, stejně jako později během druhé světové války bojovali Kašubi na německé straně, což nebylo projevem jejich svobodné vůle, ale výsledkem konkrétních politických okolností.

zůstaly totožné s polskou. Nutno dodat, že ani ona jazyková samostatnost (odlišnost) kašubštiny nebyla jednoznačná a podobala se představě o polštině jako o stromu a kašubštině jako o jeho větvi. Co se týče kašubské kultury, vyzývali stoupenci mladokašubského hnutí ostatní Kašuby k tomu, aby se probrali z lhostejnosti a konečně začali aktivně participovat na rozvoji polské (!) kultury.

Změnu v přístupu ke kašubštině přineslo uskupení kolem časopisu *Zrzesz Kaszëbskô*, jehož šéfredaktorem byl Aleksander Labuda. Uvědomme si, že se jednalo o meziválečné období, tedy období obnovené (po 123 letech od třetího dělení Polska) „Rzeczpospolite“. Tento myšlenkový kvas, přestože byl pod drobnohledem polské vlády, byl opět kašubocentrický, tedy zdůrazňoval odlišnost Kašubů, kašubské kultury, vč. jazyka, od Poláků a jejich kultury. Měl za to, že kašubština je autonomním jazykem, i když (zatím) nemá jednotnou kodifikaci; důležité je, že není žádným (polským) dialektem a že snahy o zmíněnou kodifikaci se nejeví jako marné. „Zrzeszeńcy“ si uvědomovali, že zrovna jazyk je tím prvkem kašubské odlišnosti, jímž lze argumentovat v dalším vyjednávání o kašubské autonomii.

Jiného názoru byla však polská lingvistika. Přisoudila kašubštině roli prostředku nanejvýš rodinné komunikace, nikoli jazyka používaného na veřejnosti, v institucionální či školské (vzdělávací, vědecké) sféře. Určila kašubštině místo mezi ostatními polskými nářečními skupinami. Stalo se tak hlavně přičiněním významného polského jazykovědce (dialektologa) Kazimierze Nitsche, krakovského univerzitního profesora, tehdejší nesporné autority. Je zajímavé, že ještě na začátku 20. stol. se tentýž lingvista vyjadřoval o kašubštině jako o jednom ze slovanských jazyků (jiném než polština) příbuzném vymřelé polabštině a současné polštině, jazyku, který se sám dělí na dialekty a subdialekty. To ještě kašubské území patřilo Prusku (Německu). Vznik nového polského státu, ale i nástup strukturalistické metody v jazykovědě způsobily, že se situace kašubštiny zcela změnila. Dodejme, že do stejného tábora lingvistů patřil významný slavista Tadeusz Lehr-Spławiński a Nitschův žák Karol Dejna, zatímco o autonomii kašubštiny byl přesvědčen např. Boudouin de Courtenay, obhájce mj. starší práce Stefana Ramuła – *Słownika języka pomorskiego, czyli kaszubskiego* (1893). „Systematycznie w okresie międzywojennym zaczęto włączać język kaszubski już nie do polskiego terytorium językowego, lecz bezpośrednio do języka polskiego,“ píše Kożyczkowska,³ a jazykověda měla za úkol posvětit tento cíl a poskytnout pádné argumenty. Je paradoxní, že titíž jazykovědci (Nitsch, Dejna) ve stejné době protestovali proti obdobné snaze Adolfa Kellnera začlenit těšínské („východolašské“) nářečí do českého jazykového areálu. Po druhé světové válce, zejména po r. 1947 (přesun hranic Polska i tamního obyvatelstva známý jako *akcja „Wisła“*), se na Kašuby pohlíželo

3 KOŻYCZKOWSKA, A.: *Kaszubszczyzna. Pedagogicznie o języku i tożsamości*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2019, s. 129.

jako na občany druhé kategorie, fašistické kolaboranty, či dokonce Němce, čímž toto společenství přišlo – zásluhou strany a školy – o zbytky etnické důstojnosti. Později se sice mohlo realizovat, ale spíše jako etnograficky (folklórně) odlišná skupina. Mělo své spolky a media, ale jistá loajalita vůči polské vládě byla samozřejmostí. Přijatelnější bylo také setrvat u stereotypu Kašuba chudého a zaostalého, než připustit možnost, že Kašub⁴ může být také vzdělaný a inteligentní, protože takový představoval pro tehdejší režim značné nebezpečí. Polonocentrický princip hodnocení Kašubů a kašubštiny je trvalým rysem lidově-demokratického Polska, tedy PRL („rys peerelowski“).

Významným počinem té doby byl terénní dialektologický výzkum prováděný v letech 1954–1961 pod vedením Zdzisława Stiebera a následně jeho žákyně Hanny Popowské-Taborské, který umožnil vydání obsáhlého *Atlasu językowego kaszubszczyzny i dialektów pomorskich*. Již samotný badatelský záměr (dnes bychom řekli „projekt“) vycházel z hypotézy, že kašubština-dialekt brzy zanikne, že se nachází *in statu moriendi* („wyczekiwanie momentu śmierci“), tudíž je ji třeba urychleně zaznamenat, a pouze takto koncipovaný projekt byl oficiálně podporován. Výzkum „samozřejmě“ potvrdil správnost teze, že kašubština je polským dialektem. Připouštěla se nanejvýš možnost, že je dialektem poněkud odlišným od ostatních nářečí kontinentálního Polska (*Polska lądowa*). Kromě *Atlasu* byl jazykový materiál zpracován i do podoby *Słownika etymologicznego kaszubszczyzny* autorů Wiesława Boryse a Hanny Popowské-Taborské. Mezi metodologická pochybení v případě výzkumu kašubštiny řadí Adela Kożyczkowska následující: používání spisovné polštiny jako jazyka dialektologického dotazníku i jazyka exploračních, nejednotná pravidla fonetické transkripce kašubských slov, jejich převádění do spisovné polské podoby, vztažení kašubské slovní zásoby k neexistující ideální kašubské normě a celkové „upravování“ výsledků, což na straně kašubské vyvolalo oprávněnou kritiku⁵.

Budeme-li pokračovat v přehledu vývoje kašubské otázky, zjistíme, že k návratu kašubocentrismu dochází až po změně politického zřízení, tedy po r. 1989. Je pravda, že už dříve, tj. po srpnu 1980 (stávky v gdaňských loděnicích, nástup Solidarity), se začalo s přípravou vyučovacího programu o/v kašubském jazyce, ale pravdou je i to, že ji přerušil válečný stav. Nicméně v 90. letech, jak tvrdí Kożyczkowska, se výuka kašubštiny na školách v Pomořanech stala faktem. Souběžně se školskou praxí byla zdokonalována pravidla kašubského pravopisu, gramatického systému, formováno lingvistické pojmosloví; na Gdaňské univerzitě se začal vzdělávat příslušný pedagogický kádr. Práce ve prospěch kašubštiny významně posunul II. kašubský kongres, jenž podpořil i kašubský rodák Donal Tusk, současný předseda Evropské rady,

4 V originále (ten) Kaszuba.

5 Např. ostrá polemika mezi kašubským spisovatelem Janem Trepczykem a Hannou Popowskou-Taborskou s nepříjemnými následky pro prvního z nich.

který se hlásí ke kašubské národnosti. Nastala nová éra vnímání kašubské etnicity (národnosti?) i pro samotné Kašuby, kteří si museli vybudovat novou kašubskou identitu, což vyžadovalo „demolici“ a následnou rekonstrukci té dosavadní a často také spory uvnitř této společenské skupiny. Jak víme, Kašubi neměli nic, na čem by svoji etnickou samostatnost postavili: ani vlastní státnost, ani respekt ostatních (polských) spoluobčanů, ani vlastní kašubskojazyčné školství či kašubské vědecké instituce. Měli jen své spolky, folklórní soubory, cenzurovaný tisk a jazyk, o němž se ještě před nedávným tvrdilo, že je polským nářečím. Samotní Kašubi byli v otázce kašubštiny značně zmateni a potřebovali nutně vědecké informace na toto téma. Nároky na vlastní stát si nečinili a nečiní dodnes. Občanská svoboda a rovnoprávnost neznamená nutně separatismus, který jim Poláci bezdůvodně přisuzovali. Jejich jediná *differentia specifica* je právě jazyk. Pokud ten bude považován za polštinu, nezbude nic, čím by se jeho uživatelé od Poláků lišili. Pokud bude uznán za samostatný, bude se také etnické vědomí jeho uživatelů lišit od polského. „Tyle tytko i aż tyle trzeba zrobić, by Kaszubi byli odrębny od polskiego narodem,“ konstatuje Kożyczkowska.⁶

Bohužel polský zákon o národnostních a etnických menšinách z r. 2005 se řídil striktně předem danými pravidly, která nezohledňují např. kvantitativní hledisko: za národnostní menšiny byly uznány ty skupiny, které se hlásí k národům majícím vlastní stát (Bělorusové, Češi, Litevci, Němci, Rusové, Ukrajinci, Slováci a Židé); za etnické skupiny – Lemkové, Karaimové (Karaité), Romové a Tataři. Mnohonásobně početnější Kašubové⁷ získali status regionální skupiny (*grupa regionalna*) a kašubština se stala oficiálně pouze regionálním (pomocným) jazykem, což je v žebříčku *język mniejszości narodowej, język mniejszości etnicznej a język grupy regionalnej* ta nejhorská pozice.

Kašubštinu po roce 1989 lze pojmenovat jako jazyk revitalizovaný (Jadwiga Zieniukowa) nebo restituovaný (Władysław Lubaś), slovanský spisovný mikrojazyk (A. D. Duličenko) a etapu jejího vývoje – jako „život po životě“.⁸ Jak poznamenává autorka, nová, seriózní diskuse o kašubštině nemohla být zahájena nějakým lokálním, byť kompetentním, kašubským patriotem, ale naopak někým, kdo reprezentuje polskou většinu. První vlašťovkou tohoto (staro)nového kašubského předjaří byl podle Kożyczkowské varšavský jazykovědec a diplomat Jacek Perlin, autor předmluvy

6 KOŻYCZKOWSKA, A.: *Kaszubszczyzna. Pedagogicznie o języku i tożsamości*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2019, s. 102.

7 Přitom podle výsledků sčítání lidu z r. 2011 osob, které uvedly národnost kašubskou či polskou a kašubskou (kašubskou a polskou), bylo celkem 232 547. Stejně nedeřešena je otázka Slezanů a Poláků-Slezanů (Slezanů-Poláků), kterých je ještě více (846 719), srov. *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce*. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Mniejszo%C5%9Bci_narodowe_i_etniczne_w_Polsce>. [online]. [cit. 15. 3. 2019].

8 KOŻYCZKOWSKA, A.: *Kaszubszczyzna. Pedagogicznie o języku i tożsamości*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2019, s. 177.

k polskému překladu práce J. M. Tortosy *Polityka językowa a języki mniejszości. Od wieży Babel do Daru języków* (pol. vydání je z r. 1986), anebo Alfred F. Majewicz, autor publikace *Języki świata i ich klasyfikowanie* (1989), v níž bylo kašubštině přiděleno samostatné místo. Kašubštiny se v r. 1990 věcně zastal také místní jazykovědec Jerzy Treder a existenci jazyka nepodmínil existencí státu a národa; postačující je dostatečná systémová odlišnost, literární produkce, specifická kultura, tradice, zvyky. Na druhou stranu jeho pojmenování etapy vývoje kašubštiny – *in statu nascendi* – budí jisté rozpaky: výklad pojmu, že kašubština zrovna „dorůstá“ do stádia spisovného jazyka, hrozí nebezpečím akceptace tvrzení, že dříve byla pouhým (polským) dialektem. Dalším nutným krokem na cestě k plnému rozvoji autonomní kašubštiny je, podle Kożyczkowské, kolektivní dvojjazyčnost dosažena v procesu vzdělávání. Tímto se autorka vrací k výchozí tezi, že základem všeho je didaktické působení na mládež, a to takové, které je založeno na odbornosti a vědecké poctivosti. Snad díky obecné osvětě, dalším výzkumům a jejich objektivním vyhodnocením bude jednou kašubská otázka vyřešena.

Literatura:

KOŻYCZKOWSKA, A.: *Kaszubszczyzna. Pedagogicznie o języku i tożsamości*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2019. 276 s. ISBN 978-83-7865-785-9. *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce*. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Mniejszo%C5%9Bci_narodowe_i_etniczne_w_Polsce>. [online]. [cit. 15. 3. 2019].

About the author

Irena Bogoczová

University of Ostrava, Faculty of Arts, Department of Slavonic Studies, Ostrava, Czech Republic

irena.bogoczova@osu.cz